

Søren Kierkegaard og den kollaterale Tænkning¹

af GREGOR MALANTSCHUK

Søren Kierkegaard saa det som sin centrale Opgave at udforske det menneskelige Subjekt og at give en Beskrivelse af Mennesket paa dets forskellige aandelige Udviklingstrin. Denne Udforskning gennemfører han ved at fremdrage og fastholde en Række Synspunkter, ud fra hvilke Menneskets Grundstruktur kan betragtes. Af disse maa først nævnes den kendte Anskuelse, at Mennesket væsentligt set har tre Sjælsevner:² Følelse, Erkendelse og Vilje. Desuden blev Mennesket af Kierkegaard opfattet som en Syntese af to kvalitative Modsætninger,³ f. E. Tid og Evighed, Nødvendighed og Frihed, Legeme-Sjæl – Aand. Disse forskellige Elementer i Menneskets Grundstruktur undergaar dog visse Modifikationer under Menneskets aandelige Udvikling, idet de stadig mere optages i Menneskets Bevidsthed, hvorved de ogsaa mere og mere kommer til at præge Menneskets Eksistens.

Det særlige for Kierkegaard er, at han ikke under sin Tænkning over det menneskelige Subjekt arbejder isoleret med et enkelt Synspunkt ad Gangen, men at han stadig samtidig tager Hensyn til de øvrige Momenter for at se dem alle i deres indbyrdes Sammenhæng. Hans Tænkning foregaar altsaa ad flere Baner samtidig og bevarer saaledes stadig Overblikket over de øvrige, parallelle Momenters Udvikling.

Det var særlig gennem sin Lærer Frederik Christian Sibbern, Kierkegaard blev opmærksom paa denne Form for Tænkning over den menneskelige Eksistens. Sibbern benyttede, især under sin Kritik af Hegels Tænkning og dialektiske Metode, Udtrykket »det Collaterale« for at betegne de mange

¹ Foredrag holdt i *Søren Kierkegaard Selskabet* d. 30. November 1967.

² Allerede Platon gennemfører en Tredeling af Sjælelivet i Erkendelse, Følelse og Vilje. *Polit. IV* 439 D. Se ogsaa W. G. Tennemann: *Geschichte der Philosophie*, Leipzig 1799, 2. Band. S. 434 ff.

³ Saavel i den græske som i den kristne Tradition findes dette Syn paa Mennesket som en Sammensætning af to kvalitative Modsætninger (Dualisme).

Forudsætninger i den menneskelige Eksistens, som var sideordnede, og som man stadig maatte tage Hensyn til ved Betragtningen af den menneskelige Tilværelse. Kierkegaard uddyber derefter paa sin særlige Maade Sibberns Syn paa det kollaterale, og denne Uddybelse indgaar som et væsentligt Led i hans dialektiske Tænkning. Man kan derfor med en vis Ret karakterisere denne Tænkning som en kollateral Tænkning, altsaa en Tænkning, som stadig tager Hensyn til mange sideløbende Led og Rækker af Begreber.

I det følgende skal først omtales de Impulser, Kierkegaard fik af Sibbern angaaende det kollaterale, og dernæst skal vises, hvordan Kierkegaard opbygger sin egen Metode for Anvendelsen af Tanken om det kollaterale i sin egen dialektiske Tænkning.

Selv om det kollaterale spiller en væsentlig Rolle i Kierkegaards Tænkning, nævnes det kun to Gange⁴ i hans Forfatterskab, begge Gange i Relation til Sibbern.

Sibbern selv har efter al Sandsynlighed overtaget Ordet det kollaterale fra den botaniske og den medicinske Terminologi, eller muligvis fra dette Udtryks Anvendelse som Betegnelse for Slægtskab i Familieforhold. I begge Tilfælde betegner det kollaterale sideløbende (parallelle) Linier. Udtrykket det kollaterale forekommer ellers ret ofte i Middelalderens Latin, hvor det bruges i temmelig vid Betydning, men altid som angivende et Slægtskab eller nært Forhold mellem to eller flere Ting, resp. Personer.⁵

Nærmere Tilskyndelse til Brugen af Ordet det kollaterale i en begrebsmæssig set speciel Betydning faar Sibbern, som det vil vise sig, gennem Kants Filosofi. Sibbern arbejder dog med dette Begreb paa sin egen selvstændige Maade og bliver, som nævnt, den, der giver Kierkegaard Impulser, da denne søger at naa til en alsidig Beskrivelse af Grundstrukturen i den menneskelige Individualitet.

Sibbern selv magtede trods gentagne Tilløb ikke denne Opgave, men har til Dels paapeget, i hvilken Retning den skulde løses.

Saa vidt jeg forstaar, var det netop med Henblik paa Arbejdet med det kollaterale, at Sibbern mente, at han selv var i Færd med at præstere noget nyt og originalt. Dette Arbejde betegner Sibbern et Sted som gaaende ud paa

⁴ Pap. II A 519 og IV C 78.

⁵ Se G. A. L. Henschel: *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis*. Parisii 1842. Tomus II. pag. 428–29.

»Hovedinddelingen af Begreberne«, og han ytrer om denne Inddeling: »Overhovedet vidste jeg ikke at nævne nogen Forfatter, fra hvem jeg kunde have hentet den.«⁶ Sibbern opfattede sig altsaa om en Foregangsmand, hvad angaar det analytiske og syntetiske Arbejde med Inddelingen og Grupperingen af Begreberne i en kollateral Sammenhæng.

Kierkegaard tilkendegiver flere Steder, at han har modtaget Impulser fra Sibbern – og engang under sin Kritik af danske Hegelianere og deres Løfter om Forbedring af »Systemet« kunde Kierkegaard ironisk bemærke, at han var »uforlignelig vel ja salig ved Løfternes Magt, uden forsaavidt Prof: Sibbern engang imellem griber forstyrrende ind ved virkelig at præstere Noget.«⁷ Her fremhæver Kierkegaard klart Sibbern paa andre danske Tænkeres Bekostning.

Og selv senere, da Kierkegaard i sine Dagbøger stærkt vender sig mod Sibbern, fordi denne vilde blande sig i de politiske og sociale Forhold, og Kierkegaard derfor føler sig tilskyndet til at bruge Ordet »Vrøvlhoved« om Sibbern, skelner han altid mellem den Sibbern, han fik Impulser fra, og den senere Sibbern. Den første kaldes af Kierkegaard »hiin den elskelige, eienommelige Tænkter, Statsraad Sibbern«, den anden karakteriseres som »den politiske Tosse-Peer [rettet fra: uartige] Sibbern.«⁸

I nærværende Undersøgelse har vi med den første Sibbern at gøre. Jeg skal nu forsøge at vise, hvordan Sibbern arbejder med Problemet det kollaterale, og hvordan og med hvilke Modifikationer Kierkegaard derefter anvender det.

I alle de Fremstillinger af Psykologien, Sibbern efterhaanden udgav, gik han ud fra den Opfattelse, at Følelse, Erkendelse og Vilje er, som han siger, »det aandelige Livs trende Grundyttringer ... «.⁹ Disse tre Ytringer udtrykker hver sin Side af Menneskets Væsen, men de følges efter Sibbern uadskilleligt og kollateralt med hinanden under alle Livets og Eksistensens Forhold. Sibbern udtaler derom i sin første Psykologi fra 1819: »Men alle trende, Erkendelse, Følelse og Villie ere uadskillelige. Livet kan ei tænkes at yttre sig paa den ene Maade uden at det strax tillige yttre sig paa de tvende andre Maader. I al bevidst Leven, i enhver concret Livsytring (tilmed ogsaa i enhver enkelt

⁶ Frederik Christian Sibbern: *Philosophiskt Archiv og Repertorium*. Kbh. 1823, S. 193.

⁷ Pap. V B 47, 5.

⁸ Pap. IX A 493, S. 284.

⁹ Fr. Chr. Sibbern: *Menneskets aandelige Natur og Væsen*. Kbh. 1819. S. 124.

Erkjendelsesact for sig, og ligesaa i enhver enkelt Følelsens eller Villiens Ytring) indtræder en Opfatten og Forestillen, en Selvbestemmen og endeligen en Fornemmelse af det personlige Befindende.«¹⁰

Sibbern aabner fremdeles store Perspektiver i Forhold til de tre Livsytringer, naar han udtaler: »Ved enhver af Livets trede Grundyttringer kunne vi iøvrigt knytte os til det Uendelige paa den ene, til den vidtudstrakte endelige Verdens mangfoldige Gjenstande paa den anden Side. Tilmed kan ogsaa enhver af dem inddeles i en høiere og en lavere; og der er vel at skjelne mellem alle trede og de Gjenstande, hvorpaa de gaaer ud, den Sphære, i hvilken de virke, den Aand, hvoraf de besjæles, eller i hvis Tjeneste de staae.«¹¹

Af dette kan det indses, hvorfor Sibbern ikke lader sin Inddeling falde helt sammen med »den bekjendte platoniske Inddeling i *λογος, θυμος* og *επιθυμια* (de Rep. lib. 4)«. Sibberns Inddeling »gaaer nemlig mere ud paa det, hvoraf Mennesket i sin Virksomhed lader sig sætte i Bevægelse«, medens den platoniske Inddeling er interesseret i »Virksomhedens Former.«¹²

Dette Syn paa Forholdet mellem Følelse, Erkendelse og Vilje faar i de senere Psykologier af Sibbern en nærmere Udformning og større Uddybning, og dette Forhold forbliver hos ham det primære Eksempel paa det kollaterale i det menneskelige Subjekt.

Dette udvidede Syn paa de tre Livsytringer kunde for Kierkegaard danne Udgangspunkt for hans egne Overvejelser angaaende disse Grundforhold. Men Sibbern var som nævnt opmærksom paa andre kollaterale Forhold end det, som bestaar imellem Følelse, Erkendelse og Vilje. I sine Logikker, særlig i den fra 1835,¹³ som Kierkegaard ejede og læste, gaar Sibbern et Skridt videre med Hensyn til det kollaterale. Vi støder der ret ofte paa Sibberns Behandling og Fremhævelse af det, han kalder Begrebernes »Rækkesystemer«, d. v. s. »et sammenhængende *Indbegreb af Rækker*, enten fra fælles, eller fra flere i Forbindelse med hinanden staaende, Udgangspuncter.«¹⁴ Disse »Begrebssystemer« hører altsaa kollateralt sammen og repræsenterer egentlig de aprioriske Grundbestemmelser i det menneskelige Individ. Sibbern skelner mellem disse

¹⁰ Ibid. S. 120.

¹¹ Ibid. S. 124

¹² Ibid. S. 124.

¹³ Sibbern: *Logik som Tænkelse*. Kbh. 1835.

¹⁴ Ibid. S. 185.

»aprioriske Grundbegreber« og »Ideerne«¹⁵, hvilket nærmere beset maa kaldes for en kantiansk Sondring. Grundbestemmelserne angaar Menneskets Grundstruktur, medens Ideerne angiver Maalet for den menneskelige Stræben.

Om disse »aprioriske Grundbegreber« siger Sibbern fremdeles: »Det hele Indbegreb betragtes som et saadant, hvis Sammenhæng formedelst Lighed viser hen paa en saadan Grundeenhed, at alle de enkelte Former maae kunne vise sig som *integrerende*, væsentlig medhørende, Led i et systematisk Heelt af de en vis Grundforms Omfang udfyldende Modificationer, hvoraf da den ene drager den anden efter sig, ifølge en vis Consequents i dette logiske Slægtskab.«¹⁶ I denne Udtalelse er altsaa det kollaterale Forhold meget klart pointeret.

Sibbern taler fremdeles om, hvordan disse Grundbegreber ved det, han kalder »den syntetiske Combination«¹⁷, optræder som to samhørende Begreber; blandt de mange Eksempler, han anfører paa denne Kombination, kan nævnes: »relativ Absoluthed«, hvor man altsaa ser to forskellige Kvaliteter forbundet. Videre kan anføres: »receptiv Productivitet, productiv Receptivitet«, »Quantitetens Qvalitet, Qvalitetens Qvantitet« o. s. v.

Men alle de her nævnte Forsøg paa at skabe Klarhed over Sammenhængen mellem disse Grundbestemmelser faar hos Sibbern (om end det peger i Retning af det, Kierkegaard senere gennemførte) kun en fragmentarisk Karakter, og det lykkes ham ikke at naa det Ideal, som foresvævede ham allerede i hans Bog *Om Erkjendelse og Granskning*, nemlig at opbygge dem til »et organiskt Hele«.¹⁸

En større Afklaring af hele denne Problematik finder Sted under Sibberns Kritik af Hegels Filosofi i 1838, og det er ogsaa i denne Sammenhæng, Sibbern bruger Udtrykket det kollaterale om de tre Livsytringer: Følelse, Erkendelse og Vilje, foruden om alle aprioriske Grundbegreber i den menneskelige Individualitet.

Vigtigt er det her at lægge Mærke til, at Sibbern uforbeholdent nævner de Berøringspunkter med Kant, hele hans Konception af det kollaterale inde-

¹⁵ Ibid. S. 200.

¹⁶ Ibid. S. 183.

¹⁷ Ibid. S. 206 f.

¹⁸ Sibbern: *Om Erkjendelse og Granskning*. Kbh. 1822. S. 142.

holder. Man forstaar ogsaa, at Kants kendte kopernikanske Vending,¹⁹ gaaende ud paa at sætte Mennesket i Centrum ved at undersøge dets strukturelle Forhold ud fra et logisk og erkendelsesteoretisk Synspunkt, var inspirerende for Sibberns Arbejde med det kollaterale. Først skal anføres et Citat, i hvilket Sibbern kritiserer Hegel for, at han ikke har taget Hensyn til den Tredeling af Menneskets Sjæleliv i Erkendelse, Følelse og Vilje, som Kant saa stærkt fremhævede. Konkluderende siger Sibbern om denne Mangel hos Hegel: »Thi mod Alt, hvad der hører til Gebetet af Følelse, Hjerte, Gemyt, yttres han sig paa flere Steder med en næsten paa absolutistisk Maade polemisk Iver.« Og Sibbern fortsætter: »Derfor er det da ei at undre, at vi hos Hegel ikke møde den bekjendte Trehed: Erkendelse, Følelse og Villie, som Enhver, der retteligen og fuldeltigen har skuert ind i Menneskets Indre, vist maa erkjende at ligge til Grund i Menneskets aandelige Existents, og som ogsaa, siden Kant, om end i en noget anden Form, opstillede den, har gjort sig gjeldende, og har fundet Optagelse. Denne Trias er saa aldeles ikke gaaet op for Hegel, at han ei engang omtaler den, endsige, at han skulde have tillagt den en Vægt, svarende til dens sande Betydning.«²⁰

Sibbern tænker utvivlsomt her paa Kants stærke Fremhævelse af, at vi under en Analyse af Grundstrukturen i et Menneske maa standse ved Tredelingen i Følelse, Erkendelse og Vilje. Kant udtaler saaledes i *Critik der Urtheilskraft*: »Denn alle Seelenvermögen, oder Fähigkeiten, können auf die drei zurückgeführt werden, welche sich nicht ferner aus einem gemeinschaftlichem Grunde ableiten lassen: das Erkenntnißvermögen, das Gefühl der Lust und Unlust und das Begehrungsvermögen.«²¹

Men Kant har ikke som Sibbern forsøgt at bringe disse tre »Seelenvermögen« i et nærmere og kollateralt Forhold til hinanden. Derimod kan det siges, at hans tre Kritiker bygger paa denne Tredeling. I *Critik der reinen Vernunft* kommer Erkendelsen og dens Grænse til Undersøgelse. I *Critik der Urtheilskraft* behandler Kant, skønt han i Titlen anvender Udtrykket »Urtheilskraft«, det vidtforegnede Gebet, hvor Lyst og Ulyst spiller en væsentlig Rolle. I *Critik der praktischen Vernunft* staar Viljen og dens Forhold til den etiske Handlen i Brændpunktet.

¹⁹ Immanuel Kant: *Critik der reinen Vernunft*. Riga 1794. S. XVI.

²⁰ Sibbern: *Hegels Philosophie*. Kbh. 1838. S. 96.

²¹ Immanuel Kant: *Critik der Urtheilskraft*. 2. Aufl. Berlin 1793. S. XXII.

De tre Kritiker staar altsaa gennem deres Forhold til de tre Evner i et kollateralt Forhold til hinanden, uden at Kant dog, som Sibbern gjorde det, prøvede at bringe disse Evner i gennemgribende Forbindelse med hinanden.

Men det viser sig fremdeles, at Sibbern ogsaa under sit Arbejde med Begrebsrækkerne og de syntetiske Combinationer tog ved Lære af Kant. Sibbern skriver nemlig videre under sin Kritik af Hegel: »De egentlige *synthetiske Eenheder* i særdeles Forstand, eller de *egentlige* syntetiske Combinationer af To til at danne et Tredie, har Hegels blot lineære Gang ei kunnet føre ham til, saa at selv de Treheder hos ham, som kunde, ja maatte regnes herhen, ei komme til at staae saaledes hos ham, hvilket er saa meget mere at undre, som et frit Blik paa det meget Trichotomiske, der ved Kant først er draget frem for Opmærksomheden, og siden mangfoldigen har viist sig, dog maatte lade see Betydningen af det Slags Trehed, jeg her har for Øie.«²²

Sibbern peger altsaa i denne Udtalelse paa, at det var ved Kant hans Opmærksomhed blev henledt paa de »egentlige syntetiske Combinationer af To til at danne et Tredie«; hermed tænker Sibbern uden Tvivl i første Række paa de Kombinationer i Kants Kategoriernes Skema, hvor to Begreber danner en Syntese ved Hjælp af et tredie Begreb. Kant gør selv opmærksom paa denne Ejendommelighed, idet han til sin Deduktion af Begreberne anmærker: »Dass allerwärts eine gleiche Zahl der Categorien jeder Classe, nämlich drey sind, welches eben sowohl zum Nachdenken auffordert, da sonst alle Eintheilung *a priori* durch Begriffe Dichotomie seyn muss. Dazu kommt aber noch, dass die dritte Kategorie allenthalben aus der Verbindung der zweyten mit der ersten ihrer Classe entspringt.«²³ F. E. anbringer Kant under Kategorien Kvantitet følgende tre Begreber: »Einheit, Vielheit, Allheit«, under Kvalitet: »Realitet, Negation, Limitation« o. s. v.²⁴

Gaaende ud fra dette Skema prøver Sibbern at opstille sine egne Treheder af Begreber, og her er det ganske øjensynligt, at Sibbern lægger Vægt paa at bringe Eksistensbegreber sammen i Modsætning til Kant, hvis Interesse gaar ud paa at opstille Begreberne udfra logisk-erkendelsesteoretiske Synspunkter.

Af det paaviste fremgaar det klart, at naar Sibbern kritiserer Hegels Filosofi, sker det ud fra et modificeret kantiansk Synspunkt.

²² Sibbern: *Hegels Philosophie*. S. 130.

²³ Im. Kant: *Critik der reinen Vernunft*. Vierte Aufl. Riga 1794. S. 110.

²⁴ Ibid. S. 106.

Under denne Kritik bruges stadig det Argument mod Hegel, at denne ikke havde Sans for det kollaterale, idet hans Tænkning bevæger sig ad een Bane, altsaa er, som Sibbern udtrykker det, »lineær«, medens Menneskets aandelige Udvikling foregaar ad flere kollaterale Baner. Efter Sibberns Opfattelse hænger Hegels Synspunkt sammen »med den eensidige Overvægt, han giver *Tænkningen*, som om den var den menneskelige Tilværs høieste og egentlig sande Element.«²⁵

Det er ganske den samme Anklage, Climacus senere i *Afsluttende videnskabelig Efterskrift* paa udførlig Maade retter mod Hegel, idet Climacus gaar imod det Tænkningens Supremati, som ikke tager Hensyn til andre Sider af den menneskelige Eksistens.

Begrebet det kollaterale som Udtryk for flere sideløbende Linier i den menneskelige Eksistens bliver altsaa for Sibbern det gennemgaaende Argument i hans Kritik af Hegels Filosofi og i Særdeleshed af Hegels Metode. Lad os anføre endnu et Par Eksempler paa Sibberns Anvendelse af Begrebet det kollaterale under hans Kritik af Hegel.

Sibbern bruger første Gang Udtrykket det kollaterale i sin Bog om Hegels Filosofi under sit Forsvar af Poul M. Møllers Udtalelse om, at der ikke i Hegels Skrifter findes en saadan Opfattelse af Udødeligheden, som Kristendommen har. Denne Udtalelse havde J. L. Heiberg angrebet. Idet Sibbern helt tilslutter sig Poul M. Møllers Kritik af Hegel i dette Spørgsmaal, peger han paa, at der var flere Steder i Systemet, hvor en saadan Redegørelse angaaende Sjælens Udødelighed burde være givet, og han fortsætter: »Men især gjelder dette om en Philosophie, som baade i sin naturphilosophiske og i sin aandphilosophiske Deel just især gaaer Tilværelsens *opadstigende* Trin og Stadier igjennem, derover endog deels forglemmende, deels tilsidesættende de allervigtigste Betragtninger med Hensyn til Det, der paa collateral Maade og i collateral Henseende gjør sig gjeldende i Liv og Tilvær.«²⁶

Angaaende Mangler i Hegels Moralfilosofi og Utilstrækkeligheden i »Efterforskning af Dydens indre Momenter« udtaler Sibbern: »Man seer her atter øiensynlig Hegels Mangel paa tilstrækkelig Opmærksomhed for Det, jeg kalder Organisationsideen og for det Collaterale.«²⁷

²⁵ Sibbern: *Hegels Philosophie*. S. 93.

²⁶ Sibbern: *Hegels Philosophie*, S. 12.

²⁷ Ibid. S. 41.

Under sin Kritik af Hegels Ensidighed i hans Syn paa Følelsen, som Hegel efter hans Mening opfatter som et Trin i Menneskets Tilværelse, der »skal overvindes ved en Tænkning«, udtaler Sibbern fremdeles: » Enhver, som vil see ret til, maa erkjende, at Tænkning kun kan være eet Hovedmoment i Existenten *ved Siden* af andre, der staae paa lige Linie hermed. Men her see vi atter Hegels store Mangel af Agtsomhed for det Collaterale i Tilværelsen og for den egentlige Organisationsidee, eller for den Art af Organisation, til hvilken det Collaterale væsentligen hører.«²⁸

Det er Sibberns Opfattelse, at selv naar Hegel taler om en Forening af to sideordnede Begreber til en Eenhed i et Tredie, er han ikke opmærksom paa, at der her i Grunden er Tale om et kollateralt Forhold. Dette fremgaar af følgende Udtalelse af Sibbern: »I den særdeles betydningsfulde Forening af Qvalitativt og Qvantitativt, til en sand Eenhed, vi hos Hegel finde i Det, han kalder »das Maass«, have vi i Grunden en saadan synthetisk Eenhed, som vi her omtale, idet dog virkelig Qvalitet og Qvantitet staae i et collateralt Forhold til hinanden; men *som saadant* kommer dette Forhold hos Hegel vistnok ikke til at vise sig.«²⁹

Til sidst maa det nævnes, at Sibbern under Indflydelse af Franz Baader ogsaa forsøgte sig med at opstille »Fiirheder« af Begreber, som forholder sig kollateralt til hinanden; ogsaa fra dette Synspunkt kritiserer han Hegel. I en Udtalelse, som angaar saavel Treheder som »Fiirheder«, siger Sibbern: »Det forundrer overhovedet og maa forundre Den, som har seet sig om i Livet, i Videnskab og Konst, at hos Hegel aldrig Puncter indtræde, hvor det viser sig, at nu to Linier maae divergere fra hinanden, hver i sin Retning, fordi Opadstigningen har sit *Collaterale*, og derved sit *Forgrenende*.«³⁰ Med det sidste Udtryk »sit *Forgrenende*« tangerer Sibbern den Tanke, at det kollaterale er det organiske,³¹ en Betegnelse, som Sibbern sædvanligvis bruger synonymt

²⁸ Ibid. S. 95.

²⁹ Ibid. S. 131.

³⁰ Ibid. S. 133.

³¹ Efter Foredraget fulgte en Diskussion, hvorunder der af cand. mag. Arild Christensen og Prof. Billeskov Jansen blev gjort opmærksom paa det nære Slægtskab mellem Begreberne det kollaterale og »det Sporadiske« hos Sibbern. Særlig i sin Bog *Speculativ Kosmologie*, Kbh. 1846, anvender Sibbern Udtrykket »det Sporadiske« meget ofte. Forholdet mellem det kollaterale og det sporadiske maa dog nærmere bestemmes derhen, at det sporadiske udtrykker, som Sibbern siger, de »mange Organisationspuncter«, fra hvilke den menneskelige Udvikling tager sin Begyndelse; (altsaa de forskellige Led, gennem hvilke Begyn-

med Udtrykket det kollaterale. Ogsaa hos Kierkegaard kommer disse to Udtryk til at ligge nær op ad hinanden.

Trods sine mange overvejelser over det kollaterale og sine mange oplysende Eksempler derpaa, naar Sibbern dog ikke til et sammenfattende og klart Syn paa dette Begreb.

Men Kierkegaard arbejder videre med de Impulser, han har faaet fra Sibbern med Hensyn til det kollaterale. Han bestemmer nøje, hvad de kollaterale Rækker maa indeholde, og bringer Sammenhæng mellem de kollaterale Led for til sidst efter dette Forarbejde at indlemme det kollaterale som en væsentlig Side i sin dialektiske Metode.

I Kierkegaards Anvendelse af det kollaterale maa man ligesom hos Sibbern skelne mellem to klart afgrænsede Grupper. Den første Gruppe omfatter de aprioriske Elementer i Mennesket og angaar Grundbegreberne og Grundpositionerne. Kierkegaard tilslutter sig Sibberns Opfattelse, at disse Grundbegreber forekommer parvis, og at det ikke forholder sig som hos Hegel, at det ene Begreb blot gaar over i det andet. Kierkegaard noterer sig tidlig under Læsningen af det af den yngre Fichte udgivne *Zeitschrift für Philosophie und spekulative Theologie*, at ogsaa denne var opmærksom paa det Begreb, som Sibbern kaldte det kollaterale. Kierkegaard skriver: »(p. 252. udtaler Fichte sig ogsaa imod den gængse Methode at lade det Ene fremgaae af det andet ved en dialectisk Proces. Og derved vindiceres Betydningen af det Sibbern kalder det Collaterale.)«³²

Men allerede i en Optegnelse et Par Maaneder tidligere har Kierkegaard gjort et Notat, der paa en meget konkret Maade peger frem mod hans specifikke Syn paa de kollaterale Sammenhænge, som optræder som to kvalitative Modsætninger, sætter Splid i Mennesket og kræver en Syntese. Kierkegaard noterer: »Først da naar det ved Livets Opfattelse ikke længere er et Tankeexperiment ligeoverfor et andet Tankeexperiment, men en Anskuelse, der netop i Kraft af at være dette har en *Drift* (en indre, en immanent Magt) til at fordre sig realiseret, og desaa ogsaa pøner sig i hvert Moment, først da indtræder den sande Splid i Msk., først da føler man, at det ikke er et flygtigt Phantom man har at kjæmpe med, men at det er en Magt, et Legeme,

delsen kan komme i Stand); det kollaterale derimod betegner den parallelle Bevægelse inden for de forskellige Bestemmelser, som danner Menneskets Væsen.

³² Pap. II A 519.

et Syndens Legeme (Rom: 7.) man skal udrives af, hvormeget det end koster, ...«. ³³ Her samler Interessen sig om to Modsætninger, som tilhører Eksistensen, og som bliver ved at optræde kollateralt.

Ca. en Maaned senere giver Kierkegaard denne Tanke et mere abstrakt Præg, hvilket giver Tanken om de kollaterale Forhold mellem to Modsætninger større Omfang og Anvendelsesmulighed. Han siger: »Det er aabenbart at der gives en Erkjendelses-Eenhed af to Momenter, hvor det ene Moment ikke er det andet sideordnet men underordnet, som naar Pigen ved Ægteskab opgiver sit *Navn*. (nomen dare alicui: nemlig for at antage hans Navn.).« ³⁴ Her tales der om to Begreber eller Momenter, som kan danne Syntese, og hvoraf det ene Moment skal underordnes det andet. Sammenholdt med den forudgaaende Optegnelse maa denne Optegnelse udtrykke den Opfattelse hos Kierkegaard, at Syntesen maa optage Momenter af to forskellige Kvaliteter, hvoraf Forholdet skal etableres. Af disse to Optegnelser ses det ganske tydeligt, at Kierkegaard under sit Arbejde med det kollaterale gaar ud fra etiske og religiøse Synspunkter, ikke blot i Modsætning til Kant, hvis Interesse overvejende var det erkendelsesteoretiske, men ogsaa i Modsætning til Sibbern, som sammenblandede alle mulige Synspunkter.

Ud fra dette specifikke Udgangspunkt opstiller Kierkegaard sine parvis kollaterale Begreber, hvor Modsætningen mellem de to Begreber bliver af kvalitativ Art som f. E. Modsætningen mellem Tid og Evighed, Nødvendighed og Frihed, Endelighed og Uendelighed.

Til den anden Gruppe af kollaterale Forhold hører de tre »Grundyttringer« hos Mennesket eller, for at holde sig til Kierkegaards Sprogbrug, de tre Omsætningsled: Følelse, Erkendelse og Vilje. Denne Gruppe har Kierkegaard uden videre kunnet overtage fra Sibbern, men han udvider den igen paa sin særlige Maade.

Det er meget betegnende, at Kierkegaard i en udateret Optegnelse (fra Aarene 1842–43), som indeholder en kort Redegørelse for disse tre Omsætningsled, til Slut fremhæver Ordene »Det Collaterale«, altsaa lige netop i de Aar, hvor han lægger sidste Haand paa Udarbejdelsen af sin dialektiske

³³ Pap. II A 430.

³⁴ Pap. II A 461; Kierkegaards Understregning af Ordet *Navn* bekræfter ogsaa, hvad der her skulde vises, at Syntesens to Led bibeholdes kollateralt, skønt det ene er overordnet det andet.

Metode. Optegnelsen er, lige som det var Tilfældet hos Sibbern, kritisk over for Hegels Overvurdering af Tænkningen som det højeste Princip. Han skriver derom: »Er Forstand, Følelse og Villie væsentlige Bestemmelser i et Msk., hører det Msk-Naturen væsentlig til, saa forsvinder al den Passiar om, at Verdens-Udviklingen nu indtager et høiere Trin end før; thi om der i Verdenshistorien er en Bevægelse, saa hører denne væsentlig Forsynet til, og Mskets Viden derom er høist ufuldkommen.

Hvor Meget derfor end Forstanden tiltager kan dog Religion aldrig blive afskaffet, ikke blot for de Umyndige, der formentligen skulde vedblive, men ogsaa for de Myndige.

Den store Individualitæt vil netop være stor ved, at han har det Alt paa een gang.

Enhver anden Betragtning overser Individernes Betydning i Slægten, og reflekterer blot paa Slægtens Historie, hvoraf der vilde følge, at der til forskellige Tider frembragtes *væsentlig* forskellige Msker, og den universelle Eenhed i det at være Msk. ophørte.

Det store Individ er derfor ikke derved forskellig fra det ubetydelig, at det har noget Væsentligt Andet, ell. at det har det i en anden Form, (thi ogsaa dette vilde jo være en væsentlig Forskjel især efter den moderne Form-Theorie) men at han har Alt i høiere Grad.

Det *Collaterale*.³⁵

Her betones klart Omsætningsleddenes samtidige Tilstedeværelse hos alle Mennesker og paa alle Udviklingstrin.

Omsætningsleddenes Samtidighed og Menneskets Grænse i Forhold til Erkendelsen pointeres endnu stærkere i denne Optegnelse fra samme Tid: »Hvorledes forholder det sig med den nu saa meget benyttede verdenshistoriske Udvikling? Til alle Tider have Msk. havt Alt, Omsætningen skeer i Erkendelse, Følelse og Villie, de staae lige høit. Der er tvende Maal, ethvert Msk. er *τελος*, og den verdenshistoriske Udvikling er *τελος*, men dette *τελος* kan vi ikke gjennemtrænge.»³⁶

Kierkegaards endelige Inddragelse af de kollaterale Led under et sammenhængende metodisk Synspunkt former sig saaledes: De tre Omsætningsled (Følelse, Erkendelse og Vilje) ses som kollaterale Begreber, der stadig kor-

³⁵ Pap. IV C 78.

³⁶ Pap. IV C 93.

responderer med hinanden under enhver Ytring i den menneskelige Eksistens. Ethvert af dem kan i Livets konkrete Tilfælde være mere eller mindre fremtrædende i Forhold til de to andre, men de optræder dog kollateralt og er saaledes altid samtidig til Stede.

Derefter opstilles kollateralt saadanne Begrebspar, som bestaar af to kvalitativt forskellige Begreber, der skal danne en Syntese under den Enkeltes Udvikling. Disse Bestemmelser angiver to og to samme Grundforhold blot set under forskellige Perspektiver, og ethvert af disse Begrebspar kan isoleres og behandles for sig; men man maa være opmærksom paa, at der samtidig sker en Forandring med de øvrige af de parvis opstillede Bestemmelser.

Man kan ikke, som Kant gjorde det, efter et bestemt Skema opstille en fuldstændig Liste over saadanne Begreber, der to og to svarer til hinanden; men man kan finde frem til dem ved, som Kierkegaard udtrykker det, at »besinde«³⁷ sig paa dem. Af de saaledes udfundne Begreber kan man derefter benytte dem, som bedst belyser det Enme, som skal behandles. Saaledes kommer for Kierkegaard først og fremmest de Begreber i Betragtning, som er etisk og religiøst bestemt, da han ønsker at beskrive de kvalitative Modsætningsforhold i Menneskets Indre. Paa denne Maade naar han frem til saadanne Begrebspar som Tid – Evighed, Endelighed – Uendelighed, Legeme – Sjæl – Aand; men han kan ogsaa benytte andre Sammensætninger, hvor de etiske Momenter tilsyneladende ikke er saa skarpt aftegnede. Her kan f. E. nævnes Sammensætningen af Kvantitet og Kvalitet. I alle disse Modsætningsforhold angiver det ene af Begreberne en kvalitativt højere Position end det andet. Denne kollaterale Sammenhæng bliver altsaa et væsentligt Led i hans dialektiske Metode, som saa igen har flere Aspekter, hvoraf et af de vigtigste er Læren om Stadierne. Ser man paa de kollaterale Begreber udfra Stadiernes Synspunkt, vil man se, at der paa de forskellige Trin i Menneskelivet sker en Forandring og en Modifikation af disse Begreber.

Ad denne Vej kan Kierkegaard naa til en Beskrivelse af Livets brogede Mangfoldighed og Menneskets etiske og religiøse Udvikling under ganske bestemte og klare Synspunkter; det var vel dette Maal, der ogsaa foresvævede Sibbern, naar han talte om »et organiskt Hele«.³⁸

³⁷ Pap. II A 301.

³⁸ Se *Om Erkjendelse og Granskning*. Kbh. 1822. S. 142.

Under Arbejdet med Forfatterskabet bliver den saaledes tilvejebragte dialektiske Metode et Middel, der tillader Kierkegaard klart og entydigt at placere de forskellige Sider og Udviklingstrin i den menneskelige Eksistens i Forhold til hinanden.

Jeg skal nu anføre enkelte karakteristiske Eksempler paa Brugen af det kollaterale i Værkerne.

I første Afdeling af *Ophbyggelige Taler i forskjellig Aand* træder saaledes det kollaterale i Forholdet mellem Følelse, Erkendelse og Vilje klart frem under et etisk Perspektiv, særlig der, hvor »Tvesindethed« kommer til Behandling. Kierkegaard fremhæver først og fremmest ud fra det etiske Synspunkt Viljen eller det »at *ville*«; men han kommer tillige nærmere ind paa hvert af de tre Omsætningsled. Han viser først, at »den umiddelbare Følelse« er »Livskraften« i Mennesket, og hvordan »den maa renses fra det Selviske«. Følelsen sættes her lig det første Trin i Menneskelivet. Paa det andet Trin har vi Erkendelsen, som gaaende ud paa »*Erkjendelse af det Gode*«. Paa det højeste Trin sættes »*Villie til det Gode*«. Saaledes svarer de tre: Følelse, Erkendelse og Vilje til en stigende eksistentiel Skala i Menneskelivet. Men Kierkegaard glemmer ikke at anmærke, at paa ethvert Trin er alle tre Omsætningsled samtidig til Stede, selv om et af dem træder stærkere frem. Kierkegaard siger saaledes her om den »Tvesindedes« »*Villie til det Gode*«: »... thi vel har ogsaa Den, der bedrages til Tvesindethed ved Følelsen, eller ved hiin fjerne Erkjenden, en Villie, men denne fik ingen Magt, og Spiren til Tvesindetheden laae i det indre sjælelige Misforhold.«³⁹

Men det samme kollaterale Forhold er til Stede paa de Trin i Subjektets Udvikling, hvor et af de to andre Omsætningsled, nemlig Erkendelsen eller Viljen, træder stærkest frem.

Næste Eksempel er fra *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*. Her siger Climacus: »I Existents gjelder det om at alle Momenter ere tilstede paa eengang. I Retning af Existents er Tænkning slet ikke høiere end Phantasie og Følelse, men sideordnede. I Existents bliver Tænkningens Suprematie forvirrende.«⁴⁰ Og fremdeles: »Videnskaben ordner Subjektivitetens Momenter ind i en Viden om dem, og denne Viden er det Høieste, og al Viden en

³⁹ S. V. 1. Udg. VIII, 175 f.

⁴⁰ S. V. 1. Udg. VII, 300.

Ophævelse, en Tagen ud af Existents. I Existents gjelder dette ikke. Lader Tænkningen haant om Phantasien, saa lader Phantasien til Gjengjeld haant om Tænkningen, og ligesaa med Følelsen. Opgaven er ikke at hæve den ene paa den andens Bekostning, men Opgaven er Ligeligheden, Samtidigheden, og det Medium, hvori de enes, er i *at existere*.⁴¹

Climacus nævner her kun Følelse og Erkendelse og tilsyneladende ikke Vilje, men derimod Fantasi; men netop Fantasi maa *her* forstaaes som Stedfortræder for Vilje, idet det er Fantasi, som danner de Muligheder, der giver Viljen Motiver.

I det sidste Eksempel, som er fra *Sygdommen til Døden*, og som er det mest interessante, optræder alle de kollaterale Forhold, som her er omtalt. Anti-Climacus anfører nemlig her de kollaterale Begreber, der, idet de indgaar en Syntese, skal danne Selvet, hvor ogsaa de tre Omsætningsled er til Stede. Disse Begreber er: »Endelighed – Uendelighed« og »Mulighed – Nødvendighed».⁴² De tre Omsætningsled: Følelse, Erkendelse og Vilje skal ses i Uendelighedens Perspektiv, og de sættes derfor i Forhold til Fantasi som »det Uendeliggjørendes Medium«; Fantasi udtrykker da Intensiteten af hvert af de tre Omsætningsled, selv om Anti-Climacus mest knytter den til Erkendelsen. Anti-Climacus tegner derefter et fint Sammenspil mellem Syntesens to Momenter og de tre Omsætningsled og giver dermed et lærerigt Eksempel paa, hvordan de kollaterale Led bruges for at belyse ganske bestemte Eksistensforhold, i dette Tilfælde Fortvivlelsens Muligheder.

Ved en nærmere Analyse af Kierkegaards Værker vilde man kunne paa- vise, hvor sindrigt Kierkegaard har indflettet de kollaterale Sammenhænge i sit Forfatterskab. Her er Kierkegaards Opfindsomhed som Dialektiker stor og varieret. Særlig i sin Fremstilling af de tre Stadier, hvor han beskriver Eksistensens fremadskridende Bevægelse, har Kierkegaard vist, hvorledes de kollaterale Led stadig maa modificeres, for at de inden for hver ny Position kommer til at korrespondere med hinanden paa rette Maade.

Man kunde nu til sidst stille det Spørgsmaal, hvorfor Kierkegaard kun to Gange har noteret dette vigtige Begreb. Svaret maa vel være, at Kierkegaard ikke ved gentagen Brug vilde give det Udseende af, at han helt var enig med

⁴¹ Ibid. 301.

⁴² S. V. 1. Udg. XI, 143 ff.

Sibbern i hans endnu til Dels forvirrede Opfattelse af Begrebet det kollaterale. Men Kierkegaard bruger dog om sin Dialektik Udtrykket det »Organiske«,⁴³ som hos Kierkegaard saavel som hos Sibbern ligger nær op ad Udtrykket det kollaterale. Desuden maa det bemærkes, at Kierkegaard i det hele taget ikke har villet give en sammenhængende Fremstilling af sin dialektiske Metode, hvorfor han heller ikke har villet anføre Benævnelser for de specielle Synspunkter inden for denne Metode. Dette overlod han til andre. Det vigtigste for ham var at fremhæve, at hans Dialektik gik ud paa at give en alsidig og dybtgaaende Skildring af alle Eksistensforhold; han kunde derfor kalde sin Dialektik som Helhed for en Eksistensdialektik. Først naar vi nærmere undersøger Kierkegaards dialektiske Metode og dens Anvendelse i Forfatterskabet, opdager vi denne Eksistensdialektiks mangfoldige Aspekter, hvoraf et af de vigtigste bliver, at Kierkegaards Tænkning ogsaa er en kollateral Tænkning.⁴⁴

⁴³ Pap. VII² B 235, S. 76.

⁴⁴ Begrebet det kollaterale hos Kierkegaard findes behandlet i en større Sammenhæng i min Bog: *Dialektik og Eksistens hos Søren Kierkegaard*. Kbh. 1968.